

ПРИНЦИПИ ФАСИЛІТАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСВІТНІХ ТРАЄКТОРІЙ УЧИТЕЛІВ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ

А Розглянути сучасні підходи до навчання дорослих, на основі рефлексії проблемних моментів у роботі зі слухачами курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників поглиблене уявлення про принципи екологічного фасилітативного супроводу їхніх індивідуальних освітніх траєкторій.

Ключові слова: індивідуальна освітня траєкторія, екофасилітація, принципи навчання, колективний суб'єкт, суб'єктність.

Постановка проблеми. Невизначеність є однією з ключових характеристик сучасної системи післядипломної педагогічної освіти (далі – ППО). Вона має місце у нормативно-правовій площині, оскільки, наразі лише розробляється положення для регламентації її діяльності, а також у змістовому, методичному та організаційному аспектах: ані андрагогіка, ані сучасні освітні практики не дають вичерпної відповіді на питання щодо ефективного навчання дорослих – навчання, яке б відповідало умовам сьогодення та його вимогам. За таких непростих обставин, коли система ППО по суті виживає та проходить випробовування на життєстійкість, кожен її «елемент» здійснює вибір і визначає власні перспективи – песимістичні або оптимістичні.

На нашу думку, науково-викладацька діяльність в інституті ППО надає унікальні можливості його викладачам у плані інтеграції наукових досліджень і освітніх практик, розвитку педагогічної майстерності, дослідження індивідуальних освітніх траєкторій педагогічних працівників і впровадження інноваційних форм роботи, що сприяють їх успішній реалізації.

Під індивідуальною освітньою траєкторією педагогічного працівника розуміємо персональний шлях реалізації особистісного потенціалу педагога в освіті.

Мета статті полягає в осмисленні гуманістично зорієнтованих підходів до навчання дорослих, а також у поглибленні уявлень про принципи екологічного фасилітативного (від англ. *facilitate* – допомагати, полегшувати, сприяти) супроводу індивідуальних освітніх траєкторій педагогічних працівників у системі ППО.

Виклад основного матеріалу. Робота з педагогічними працівниками на курсах підвищення кваліфікації (далі – КПК) дала можливість зафіксувати низку проблемних моментів. Зауважимо, що означені нижче результати спостережень мають локальний контекстуальний характер, виявляються на рівні тенденцій, відображають суб'єктивну точку зору автора, відкритого до дискусії, наводяться з метою висвітлення мотиваційного компоненту дослідницько-викладацької діяльності та позначення орієнтирів удосконалення системи ППО. Отже, до рефлексивного аналізу

та творчого пошуку нових форм і методів спонукає така професійна позиція й ставлення до навчання майже третини (за інтуїтивною оцінкою) слухачів КПК:

- незначна суб'єктність, пасивна, споглядальна позиція, що базується на певних стереотипах стосовно процесу навчання: «знаю як це має бути», «надаю перевагу лекційній формі», «розкажіть, покажіть, я послухаю», «все цікаво, при цьому конкретних запитів не маю»;

- суперечливість зовнішньої демонстративної готовності до сприйняття нового й внутрішнього опору, прагнення до утримання стабільності, спокою, рутинності в навчанні та професійній діяльності;

- низька мотивація до роботи та навчання на рівні особистісного включення: прагнення до оволодіння технологіями, техніками, що дозволяють «відпочивати» особистості як мінімум на емоційному рівні, максимум – когнітивному, операційному/поведінковому;

- конформізм як наслідування у професійній діяльності норм і правил, що не відповідають сучасним тенденціям розвитку освітньої галузі та відживають своє, але є зручними через інерційність, зрозумілість, передбачуваність;

- недостатньо сформовані навички ведення дискусії у навчальній групі та, як наслідок, вдавання до крайнощів: від мовчання через побоювання та уникання ситуацій «турбулентності» (їх ознаками є невизначеність, суперечливі ситуації та точки зору, що сприймаються скоріше як деструктивна перешкода ніж як джерело нових смислів, уявлень) до галасу та хаосу в груповому обміні думками, досвідом, у вирішенні проблемних навчальних задач;

- зовнішній локус-контроль у визначенні власних професійних проблем: діти не хочуть вчитися, батьки не можуть їх виховувати, держава не забезпечує відповідних умов праці (матеріальних, моральних) тощо.

Зрозуміло, що існує низка об'єктивних і суб'єктивних чинників такої позиції та ставлення слухачів КПК до навчання. Пояснюємо її у тому числі й тим фактом, що на КПК не завжди створюються відповідні умови для реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного пра-

цівника. Причини напевно можуть бути різними. Наприклад, формально-організаційна – індивідуальна освітня траєкторія не синхронізується з періодом чергових КПК та атестації; змістово-процесуальна – не беруться до уваги запити щодо набуття конкретних, значимих «тут і зараз» знань, суб'єктивна динаміка навчання (активна й пасивна фази сприйняття та засвоєння/створення нового); психологічна – ігноруються індивідуально-стильові характерологічні особливості щодо набуття нових освітніх компетенцій тощо.

Отже, специфіка наведених проблем і аналіз їхніх причин свідчить про те, що відповідь на питання стосовно створення сучасного освітнього середовища для ефективного навчання дорослих у системі ППО, знаходиться у площині сучасних психологічних розвідок, фокус яких зосереджений наразі «на пізнанні особистості, яка змінюється, у світі, що змінюється» [1, с. 265].

Освітнє середовище система умов, що створюється для особистісного розвитку учасників навчально-виховного процесу, серед яких: освітні технології, навчальна та управлінська діяльність, способи взаємодії із зовнішніми чинниками [6].

У даному контексті заслуговує на увагу розроблений П. В. Лушиним вітчизняний психолого-педагогічний підхід – екологічна фасилітація. Він підтвердив свою ефективність під час апробації як у системі формальної ППО у межах науково-методичного комплексу «Консорціум закладів післядипломної освіти», так і в умовах неформальної освіти дорослих. Імпонує оптимістична позиція автора, який вважає, що фасилітативно супроводжувати розвиток системи ППО – означає не тільки помічати больові, проблемні точки та долати їх, але не менш важливо у таких ситуаціях стимулювати виникнення нових можливостей. За такою логікою важкі часи – це ознака змін і, отже, нових можливостей [5, с. 219].

Даний напрям відповідає логіці гуманістичної, особистісно зорієнтованої парадигми та уявленням про недирективні суб'єкт-суб'єктні форми супроводу індивідуальних траєкторій розвитку особистості. Особливість екофасилітативного підходу, полягає в тому, що процеси психологічної допомоги та навчання розглядаються як еквівалентні у динамічному, змістовому та організаційному аспектах: а) колективний суб'єкт як педагогічної, так і психологічної взаємодії у своєму розвитку «проживає» однакові стадії: директивності, конфронтації, фасилітації або використання, кооперації, розширення можливостей і завершення; б) їх метою є супровід індивідуальних траєкторій розвитку особистості, у тому числі й освітніх траєкторій; в) принципи й підходи до організації освітнього та психотерапевтичного середовища не мають суттєвих відмінностей.

Колективний суб'єкт психолого-педагогічної взаємодії представляє собою таку соціальну групу, взаємозв'язки між учасниками якої не обмежуються просторово-часовими рамками та визначаються на відповідних етапах розвитку різним

ступенем суб'єктності учасників (потенційною, реальною, рефлексивною), розглядається як відкрита динамічна система, що має здатність до самоорганізації, самостійно визначає свої цілі та засоби їх досягнення [7].

Ключовими принципами екофасилітації, що під час занять зі слухачами КПК, забезпечують групову динаміку, дозволяють трансформувати означені вище професійні позиції, ставлення та сприяють реалізації індивідуальних освітніх траєкторій є: *принцип абсолютного позитивного прийняття* – право на висловлювання своєї позиції слухачем та її зміст визначається у ході групового обговорення; *принцип переходу «порядок через хаос»* – інтерпретація непередбачуваних і негативних реакцій з боку учасників як природних, необхідних, інтегруючих реакцій на певні моменти групової динаміки; *принцип невизначеності групового процесу* – швидкість, стиль і результати групового процесу не можуть бути заздалегідь передбачені, оскільки особистість, група та зміст навчання є складовими єдиного цілого, при цьому, елемент, який на певному етапі роботи стримує систему, згодом може взяти на себе конструктивну функцію та стимулювати виникнення неадитивних новоутворень; *принцип колективного суб'єкта* як спільної групової ідентичності, взаємного включення та розподіленої відповідальності, як засіб забезпечення єдності та різноманіття, автономії і взаємозалежності, індивідуального здоров'я як елемента та результату групового здоров'я; *принцип профіциту* – кожна людина є безмежним і неповторним ресурсом, члени групи в процесі взаємодії розглядаються не як клієнти-отримувачі, а як учасники системи «взаємовигідного інвестування», і зовсім не обов'язково в спільну справу, цілком припустимо, що кожен у свою [4].

Ефективним принципом, який також послідовно інтегрується у процес підвищення кваліфікації і виступає об'єктивним екологічним показником розвитку освіти на сучасному етапі, є *принцип персоніфікованого навчання*, ґрунтовно описаний В. С. Клевцовою. Його ключова ознака полягає в акцентуванні уваги не лише на індивідуальності слухача КПК, але й на типових особливостях слухача та викладача. Тим самим підкреслюється значущість організації освітнього процесу, максимально орієнтованого на внутрішню активність самого слухача та його самостійність в освітній діяльності. У даному контексті персоніфікація підвищення кваліфікації – це відкритий процес, у якому зміст, форми, методи, засоби навчання є предметом вибору, обговорення та результатом спільної проектувальної діяльності тих, кого навчають, і тих, хто навчає.

Специфічними особливостями персоніфікованого (персоналізованого) навчання вважається: суб'єктно зорієнтований характер (включення слухача як рівноправного значимого суб'єкта у діалогічну взаємодію при визначенні мети, змісту, форм, методів, а також оцінки результатів навчан-

ня, розвиток ціннісно-сислової спрямованості особистості, розширення сфери Я-компетентності, розвиток внутрішньої відповідальності та авторської позиції слухача); соціально-професійний характер, який сприяє соціальній і професійній адаптації особистості, підтриманню стану динамічної рівноваги та створенню нових форм організації її життєдіяльності; активному включенню індивіда у соціальні зв'язки, суспільну практику тощо; професійно-діяльній характер, який виявляється у неперервній професійній освіті, постійному опануванні способів рефлексії та самоосвіти, здатності до подолання власних обмежень, до генерування нових знань, до переходу на новий рівень власного розвитку [3].

Рефлексивний аналіз власного досвіду викладання у системі ППО дозволяє сформулювати ще один принцип, що відповідає логіці екологічної фасилітації – *принцип фрагментарності або мозаїчності*. Його додержання запускає та активізує механізм проєкції внутрішніх психічних процесів (когнітивних, емоційних, вольових) на зовнішній «екран» і мотивує слухача до активної суб'єктної позиції.

Даний принцип реалізується шляхом надання викладачем-фасилітатором інформаційних блоків – стислих змістових-тематичних фрагментів (повідомлень, наративів, відео тощо), кожен з яких має внутрішню логіку й певну смислову завершеність і, в той же час, не очевидну і недостатню для засвоєння на репродуктивному рівні зв'язок між собою. Відсутність чіткої логіки та причинно-наслідкових зв'язків між епізодами стимулює інтелектуальну та пізнавальну активність слухачів КПК.

Психіка характеризується спрямованістю до завершення гештальтів (образів), тому відсутність цілісності й очевидності обумовлює потребу у систематизації та впорядкуванні сприйнятих інформаційних блоків. З іншого ж боку, така незавершеність і невизначеність відкриває можливості для творчого пошуку, моделювання та «пакування» отриманих інформаційних блоків у власну систему образів, смислів, цінностей.

Наслідки реалізації даного принципу для учасників взаємодії полягають у наступному: слухач отримує можливість розширювати межі власного розуміння й побудови особистих моделей зміненої смислової реальності внаслідок того, що інформація сприйнята, але проінтерпретована, осмислена по-своєму. При цьому, цілком вірогідно, що викла-

дач не завжди розуміє, які в результаті висновки зроблені слухачем, і завершує тепер уже свій власний гештальт лише за умови отримання зворотного зв'язку від слухача. При цьому формулювання остаточних висновків – творча справа кожного з учасників суб'єкт-суб'єктної взаємодії, а їхній зміст з одного боку характеризує індивідуальні освітні траєкторії, а з іншого – «прокладає» їх.

На початковому етапі така фрагментарність і невпорядкований інформаційний «потік» викликає у слухача дискомфортний стан нерозуміння й незадоволення. Але саме він і породжує потребу, мотивацію до внутрішньої активної роботи та виступає передумовою конструювання нових смислів і переконань, запускає творчий процес і відкриває перспективи для виходу на новий особистісний і професійний рівень. Принцип фрагментарності є полярним й одночасно комплементарним до принципу логічності й послідовності у навчанні, що показує свою результативність на початкових етапах групового процесу.

Висновки. Організація освітнього середовища в системі ППО на засадах гуманістичного, особистісно зорієнтованого, суб'єкт-суб'єктного підходів відповідає вимогам сьогодення, запитами слухачів КПК і професійним інтересам науково-викладацького складу.

Реалізація принципів екологічної фасилітації створює умови для реалізації індивідуальних освітніх траєкторій слухачів КПК і викладачів системи ППО. За таких умов підвищується їхня суб'єктність, мотивація до навчання та удосконалення професійної діяльності, саморозвитку, інтелектуального пошуку тощо.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в упровадженні принципів фасилітації при організації освітнього середовища у загальноосвітніх навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Асмолов, А. Г. Психология личности / А. Г. Асмолов. – Москва, 1990. – 367 с.
2. Боличева, О. В. Проблематика досліджень феномена персоніфікації в освітньому процесі / О. В. Боличева // Вісник післядип. освіти : зб. наук. праць / Київ, 2010. – Ч. 2. – С. 2732.
3. Клевцова, М. С. Персонификация как предмет современных психолого-педагогических исследований / М. С. Клевцова // Среднее профессиональное образование. 2012. № 10. С. 3840.
4. Лушин П. В. Личностные изменения как процесс: теория и практика / П. В. Лушин. – Одесса : Аспект, 2005. – 334 с.
5. Лушин, П. В. Экологичная помощь личности в переходный период: экофасилитация [Текст] : монография / П. В. Лушин. – Киев, 2013. – 296 с. – (Серия «Живая книга»; Т. 2).
6. Мелешко, В. А. Навчально-виховне середовище сільської малочисельної школи як об'єкт моделювання / В. Мелешко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2008. № 25. С. 162166.
7. Сухенко Я. В. Інтерсуб'єктна тенденція у розвитку уявлень про саморегуляцію особистості / Я. В. Сухенко // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць / Ун-т менедж. освіти НАПН України, редкол. : О. Л. Ануфрієва та ін. – Київ, 2005. – Вип. 2 (15) / гол. ред. В. В. Олійник. – 2011. – С. 241-248.

Сухенко Я. В. Принципы фасилитации индивидуальных образовательных траекторий учителей в последипломном образовании.

А Рассмотрены современные подходы к обучению взрослых, на основе рефлексии проблемных моментов в работе со слушателем курсов повышения квалификации педагогических работников развиты представления о принципах экологического фасилитативного сопровождения их индивидуальных образовательных траекторий.

Ключевые слова: индивидуальная образовательная траектория, экофасилитация, принципы обучения, коллективный субъект, субъектность.

Sukhenko Ya.V. The principles of facilitation of individual educational trajectories of pedagogues in in-service education.

S The article reviews the current approaches to adult learning and the reflection based on the problematic issues in work with teachers on teaching training courses, the understanding about the principles of ecological facilitative support of their individual educational trajectories was developed.

Key words: individual educational trajectory, ecofasyllitation, principles of learning, collective subject, subjectivity.